

13.

DISPUTATIO THEOLOGICA
De
**PROCESSIONE
SPIRITUS
SANCTI,**

Quam
Auxiliante Divini Numinis gratia,
SUB PRÆSIDIO,
VIRI

Plurimum Reverendi, Amplissimi atq. Excellentissimi
DN. JOHANNIS MEISNERI,
S. S. Theol. Doctoris & Professoris

Publici celeberrimi, Alumnorum Electora-
lium Ephori,

Dn. Præceptoris ac Patroni sui
ætatem devenerandi,
Defendet

ANDREAS SANDERUS,

Raceburgensis Saxo.

In Auditorio majori ad diem 2. Junii, Anno 1653.

EDITIO TERTIA.

WITTEBERGÆ,
Literis CHRISTIANI SCHRÖDTERI, Acad, Typ.
Anno M DCC III.

DISPUTATIO THEOLOGICA
PROCESSIONE
SPIRITUS
SANCTI

Quam
Facillime Titius Nannius gratia
sua praesidio
VIRI

Primum Rectoris, deinde
Publici celeberrimi Alumnorum Rectoris
S. S. Theol. Doctoris & Praeceptoris
Lutherani

Andreas Sanderus
Lecturarius
Lutheranus

In
Lutherana

Lutherana

(1)

DE PROCESSIONE SPIRITUS
SANCTI.

THESES. I.

Recurrit denuo inauspicata, nec unquam sine lachrymis Christiano populo commemoranda dies, quæ ante hos ipsos ducentos annos maximæ omnium post Romam urbi Byzantinæ fatalis fuit. Hanc à Constantino M. sedem imperii Romano transferente, mirificè exornatam & amplificatam, ut non tantum ex ipsius nomine Constantinopolis, sed nova insuper Roma deinceps appellaretur, vicinisque populis ac gentibus barbaris terreri esset, Mahometes II. Amurathis filius, Turcarum Imperator, ratus, quod res erat, cervicibus suis quasi arcem impositam, quæ victorias remoraretur, quo minus occidentem totum occuparet, ad eam excindendam & imperio suo addendam, cum à majoribus ejus sæpe antea frustra tentata esset, denuò animum adjecit. Quare innumerabili propemodum coacto exercitu, castrisque ad urbem positis, omni eam vi, terra marique sine ulla intermissione ita oppugnavit, ut post toleratam fortiter LIV. dierum obsidionem, multisque hinc inde acceptis & illatis cladibus, tandem non sine maximo & pudendo Christianorum Principum dedecore, & Ecclesiæ damno irreparabili, editisque inusitata crudelitatis exemplis occuparet, ac funditus everteret.

II. Contigit hoc die XXIX. Maji, qui tum in III. feriam Pentecostes incidebat, anno æræ nostræ vulgaris M. CCCG. LIII. Quanquam enim Isidorus Cardinalis Ruthenus, Æneas Sylvius, Jovius, Sabellicus, Bellarm. cum Gerharo Mercatore in annum præcedentem rejiciant, cæteri tamen ferè omnes, inter quos Laonicus Chalcondylas, Andreas à Lacuna, Drechslerus, Leo-

nardus Chienſis, Cuſpinianus, Mechovius, Kranzius, Turcorum, Polonorum Hungarorumque Chronico, & alii vel *à veteribus* ipſi, vel alii illis temporibus vicini anno LIII. id accidiſſe rectè tradunt.

III. Quæ urbis nobiliſſimæ triſtis ſqualidaque facies tum fuerit, nemo verbis unquam ſatis expreſſerit. Sævitur enim, eadè promiſcuâ eſt in omnes, nec rapinis, cædibus, ſupris atq; incendiis modus aut finis, niſi deſeſſo jam hoſte, fuit. *Pueri, virgines, matres ad ſuprum raptæ, ſupri cædibus, cædes ſupris additæ; nihilque illicitum toto triduo fuit in urbe: templum ingens ac Sacroſantum Sôphie, Juſtiniani Ceſaris opus, ſpoliatum omni ſacra ſupellectile ac donariis ſanctorum, omnibus patuit ſpurciitiis, lupanar factum ſcortorum, & equorum ſtabulum, ſicut hæc & plura* Johannes Cuſpinianus, Clariffimus hiftoricus & Maximiliani Auguſti Orator in Constantino VIII. tradit, ubi & porro addit: *Triduo itaque miſera civitas vexata, atque ad arbitrium impotentiffimi victoris cuncta direpta. Inde quicquid regii ſanguinis, mares feminaque illuſtres ſuperfuere, aut inter epulas prægruante vino ſædè jugulantur, aut victoris libidini (quod morte gravius) reſervantur.*

IV. Atque hoc pacto non tantum florentiſſimum quondam & opulentiſſimum regnum, quod mille centum & amplius annis ſtegit, cum vicino Trapezuntino, funditus exciſum eſt, ſed etiam Byzantinorum imperatorum, Bulgaricorumque deſpotarum ac ſatraparum poſteri imperio, provinciis ac dignitate omni exuti ſub turcicum dominatum miſerrimamque ſervitutem redacti ſunt, ut vix nomina eorum amplius ſuperſint. Qua de re Buſbequius audiatur, qui cum Epift. I. de puellis quibusdam apud Bulgaros à ſe viſis, earumque ſtudiis ac ridiculo ornatu pluſcula commemoraffet, tandem iſta ſubjungit: *Hic mihi in mentem venit, quàm levis & infirma res ſit, que vulgò perhibetur nobilitas: nam cum de puellis quibusdam, que liberaliori erant forma, ſcire vellem, num quo eſſent genere, audiebam eas à ſummis ejus gentis ſatrapis originem ducere, aut etiam regium eſſe genus, jam bu- bulco*

SPIRITUS SANCTI.

3

bulco aut opiltani desponfas. Sic in regno Turcarum jacet nobilitas. Vidi idem postea aliis locis Cantacuzenorum & Paleologorum imperatorum generis reliquias contemptius inter Turcas degentis, quam vixit Dionysius Corinthi. Hæc ille.

V. Causa præcipua exitiorum omnium domesticæ dissensiones erant, quod imperatores in proprium sanguinem faverent, cives contra nihil in commune conferrent, sed luxui ac voluptatibus dediti, internis insuper seditionibus magis ac magis consumerentur; Unde Constantinus rerum agendarum nervis destitutus, hosti tam valido impar, paratam eidem & incruentam victoriam tradit. Rectè igitur idem, quem supra adduxi, Cuspinianus: *Eruti, inquit, deinceps civium thesauri absconditi, quos si in communem usum vertissent, non triumphasset scelentus virior de Christiano sanguine.* Et mox iterum, nostrorum aut superiorum temporum hominum avaritiam ac luxum nobis exprobraturus, subjicit; *Hungari, quorum regnum antemumle & Christianitatis clypeus vulgò appellatur, inter se tam factiosi, tam discordes, tam sines, ut tanta rerù affluentia ex argento cænent, ex auro bibant, capita auro onerent, & torquibus & catenulis colla pectora monilibus & fibulis ornent aureis ac argenteis: pedes item calcaribus ex argento condecorent, toti splendidi. Necdum luxus finis: onerantur & bestie ac equi phaleris argenteis & aureis. Nec nobilis censetur, qui non abacum instruit auro argentoque onustum. Alias autem nationes contemunt, nec sinunt suppetias nisi coacti afferre, quod si tulerint rogati, tum in eos deserviunt magis, quam in canes, quos aliàs naturâ odium, planè furibundi & dementes. Ac priusquam se talibus spoliarent divitiis, potius omnia sua Turco reservant, brevi omnia ablaturò, ut olim Constantinopolitani cives suo Imperatori auxilium negantes, omnia Turco servabant spolianda, ut scripsimus. Hungaris finitimi Germani, in convivis bellaces & strenui, præsertim cum notes ac dies bibendo equaverint, ac omnes cyathos exiccaverint. Nullus possunt nuptias, nulla convivia, nullos celebrare conventus, nisi ad extremam ebrietatem alter alterum ad pocula invitet, atque ita repleat, ut (quod dictu etiam pudendum est) coram servis ac vernaculis*

DE PROCESSIONE

4

lis rursus potum evomat vinum, sub mensa, impudice meiat. Et cum semi amens, imo demens potius in stratum collocatur, tum triumphus ingens excitatur, tum risus, tum cachinnus exoritur. Atque id inter nobiles, qui praesse debent Reip. eamq. tutari atque defendere, praecipue fit, nemoq. censetur bellicosus, nisi fiat & ebriosus. Qui enim plurimum potant, judicantur magis strenui ac bellicosi. Olim, etiam nostra memoria, cum nobilium erat conventus, veluti pugiles lucta, disco, cursu, corpora exercebant, ut fierent bello aptiores: nunc poculis certant alter alterum superare ac dejicere. O tempora, o mores: His igitur artibus, his studiis vincemus Turcos? Hæc homo verè Germanus maximam partem sibi comperta scribit. Quæ si Principes populique Christiani hodie cogitent, nec viris opibusq; patriam ipsi exhauriant, nec discordias rantas in se foveant, aut luxui & cupiditatibus suis tantopere indulgeant, multò minus hostem barbarum ultro in subsidium ipsi vocaturi sint. Ac nisi emendentur propediem facilè equidem, quod abominor, futurum credo, ut quod olim Imperatores Constantinopolitanos imperio tam florenti, satrapas magnos provinciis & nobilissimos quosque dignitate omni exiit, nobis etiam exitium extremum breviter afferat.

VI. Bellara. quidem lib. II, de Christo cap. XXX. extr. aliam excidii tam atrocis causam affert, schisma videlicet, ac pertinaciam Græcorum in errore de processione Spiritus sancti, ut intelligant, inquit, causam exitii sui esse pertinaciam in errore de processione Spiritus Sancti, in ipsis feriis Spiritus sancti capta fuit Constantinopolis à Turcis Imperator occisus, & imperiū omnino extinctum. Nam, ut probat Gerhardus Mercator in sua Chronologia, anno M. CCCC LII. die 28. Maij indixit Machometes exercitui suo ultimam oppugnationem, sequenti die Constantinopolim cepit. Illo autem anno fuit Pentecoste die 28. Maij, ut planum est ex aureo numero, & litera dominicali, unde festa mobilia investigantur. Erat autem aureus numerus IX, & litera dominicalis A. itaque multi comparant Ecclesiam Græcam regno Samarie, quod separavit se à vero templo, & tandem in captivitate perpetuam abductum est. Et iterum part. II. Chronolog. Constantinop-

SPIRITUS SANCTI.

rinopolis capitur à Turcis an. 1452. in ipsis feriis Pentecostes, sic Deo
 ulciscente perfidiam Græcorum circa processionem Spiritus Sancti à
 Patre & Filio. Baronius quoque T. VI. Annal. ad ann. Christi
 CCCCXLVII. n. XXI. additionem illam ad symbolum Constanti-
 nopolitanum, Filioque, felicissimè, nec absque singulari Dei
 nutu factam esse disputat: Si quidem sub ejusdem Symboli ita
 aucti confessione, pergit, facta est magna ad Christianam religio-
 nem accessio: etenim & Gothi, & Wisgoti, aliaque barbara natio-
 nes, quæ Hispanias occuparunt, atque longo tempore possederunt, ex
 Arianis sub ejus Symboli confessione Catholici facti sunt; & Franci
 sibi Gallias vendicantes, sub ejusdem Symboli confessione redditi sunt
 Christiani: Contra vero omnium gentium infelicissimi orientales schis-
 matici, ex quo ejusdem Symboli additamentum penitus respuerunt,
 sub Turcico jugo acerbissimè servitute premuntur, atque Ecclesiis, bo-
 nis ac liberis spoliati assidue incassum gemunt. Sed memini tamen
 Platinam de vitis Pontificum Romanorum in Nicolaum V. PP.
 tantum non præcipuam istius cladis causam rejecisse, quòd
 cum classe & milite Constantinopolitanos juvare deberet, civili-
 bus bellis intentus, de mittendo auxilio parùm cogitavit, literis
 insuper ad Imperatorem perscriptis, Græcorum à Catholicâ fide
 defectionem & simulatum in gratiam cum Latinis reditum in cala-
 mitatibus increparit. Unde non tantùm doluisse scribit, ubi au-
 divit Constantinopolim & Peram eodem impetu à Turco captam,
 obruncatamque cum multis hominum millibus Constantinum, Im-
 peratorem, sed biennio quoque post, radio animi, quo maximè cru-
 ciabatur post captam Constantinopolim, obiisse.

VII. Cæterùm cum temporum revolutio, & præsens festi-
 vitas, quæ ante annos ducentos urbi Constantinopolitanæ, to-
 tique adeò Imperio Græcorum quasi emortalis fuit, aliquid in
 medium afferre juberet, placuit de vexatâ tantopere, & quæ illis
 exitium attraxisse dicitur, quæstione, *An Spiritus Sanctus procedat
 à solo Patre, an à Patre & Filio simul?* commentatiunculam institue-
 re, & florentissimæ quondam Ecclesiæ orientali, imprimis verò
 urbi regiæ & sedi patriarchali primariæ, miserè nunc deturbatæ,
 clapso

elapſo altero ſeculo, ſic veluti parentare. Quod ut tanto rectius fiat, duo ante omnia præmittemus. Cùm enim magna jam à multis ſeculis controverſia de ea ſit inter Græcos & Latinos, ſeu Orientalem & Occidentalem Eccleſiam, quarum hæc poſterius, illa prius acriter & acerbè defendit, hiftoriam & originem iſtius concertationis paulò alius repetemus, & quid antiquiores tam Græci quàm Latini Eccleſiæ Doctores ſtatuertint, inveſtigabimus. Deinde rem ipſam breviter conſiderabimus, ut quantus ille Græcorum error ſit, intelligatur, qui eſi non levis fortè haud abs re cenſeri queat, tantus tamen non eſt, quem propter Latini Græcos hæreſeos arceſſere, aut hi à communi totius Eccleſiæ, ab ipſo Chriſto ejuſque Apoſtoliſ traditâ ac Antecelloribus ſuis probatâ ſententiâ tam leviter, qui Græculorum mōs eſt, reſilire, & unâ tot florentiſſimas Eccleſias magno & implacabili ſchiſmate inter ſe divellere debeant.

VIII. Ac ut de priori agamus prius, incertum valde eſt, quo tempore primùm, quo auctore & occasione controverſia mota, quove malo genio impulſore execrandum iſtud ſchiſma mundo invecum fuerit. Sanè prioribus Eccleſiæ ſeculis reſ adeo certa & explorata fuit, ut Concilium Oecumenicum i. Nicææ habitum de Proceſſione illa Spiritus ſancti ex Filio nihil ſtatuertint, quòd quæſtio eo tempore hac de re exorta nondum eſſet, teſte Gregorio Naz. Epifc. II. ad Celidon. Baſilio, Epiphani. Chryſoſt. multis locis. Conſtantinopolitana quoque ſynodus, ſeu Oecumenica II. contra Macedonium coacta Symbolo Niceno nihil addidit, præterquam illud: *Credimus etiam in Spiritum Sanctum, Dominum, vivificantem, qui ex Patre procedit, qui cum Patre & Filio coadoratur & conglorificatur.* Sed nec neceſſe tum erat, de proceſſione iſtâ aliquid addi, eum non hanc, ſed divinitatem Spiritus ſancti Macedonius, ut Arius olim Filii, inſciaretur: hanc ſolam itaque contra hæreticos explicare, non cætera omnia, quæ à nemine in dubium vocabantur, addere ſolebant, quod de reliquis ſimiliter ſtatuendum eſt. Neque enim patribus antiquis in Conciliis Oecumenicis aut particularibus congregatis ca-

mens

SPIRITUS SANCTI

mens unquam aut propositum fuit in Confessionibus suis, omnes fidei Christianæ articulos, creditu ad salutem necessarios, brevi quasi epitome complecti, ut reliquorum dogmatum Symbolis illis non comprehensorum ignorantia aut negatio fraudi non esset: Nullus certe confessionis aut Symboli, sive Niceni, sive Athanasiani, sive Constantinopolitani, sive denique Chalcedonenfis, ac ne quidem Apostolici, ut vocatur vulgo, ea ratio est: sed satis se officio suo fecisse putabant, si apologiâ quadam defuncti, quid de proposita questione sentiret Ecclesia, explicarent, & veritatem adversus hæreticos, eandem impugnantes, assererent.

IX. Imprimis vero Latini, iique doctissimi pariter & antiquissimi Ecclesiæ Doctores, jam inde ab initio, ex quo scripta eorum indubitata exstant, usque ad avorum memoriam incredibili confessione, & non interrupta serie semper docuerunt, Spiritum Sanctum a Patre & Filio simul, nunquam ex solo Patre, procedere, sicut ex prolixis illis a Bellarm. aliisque ea de re concinnatis Catalogis patet, quibus nunc unum atque alterum locum adhuc addemus, Principio igitur ineunte seculo III. (nam ante illa tempora pauci ex Latinis, quorum lucubrations super sint, scripserunt) Tertullianus lib. contra Praxeam cap. VIII. ita loquitur: *Tertius est Spiritus à Deo Filio sicut tertius à radice fructus ex frutice. Et tertius à fonte rivus ex flumine. Et tertius à sole apex ex radio.* Quem locum quidem Petavius non factis idoneum judicat, quod de solo ordine personarum agat, in quo tertius post Patrem sit Spiritus Sanctus, quod etsi quadantenus verum sit, ad eludendum tamen tam præclarum testimonium minus efficax: nam nec ordo personarum processionem tollit, nec si Spiritus Sanctus est tertius à Patre, ideo ab eo non procedit. Præterea disputat eo libro adversus Praxeam, qui & Trinitatem in personis divinis negabat, & assertâ eâ, Monarchiam Dei labefactari asserbat; Cui Tertullianus, Trinitatem personarum Monarchiæ Dei nihil ob stare, respondet, ut ex verbis sequentibus intelligitur. Ita enim paucis interjectis pergit: *Ita Trinitas*

et per consertos & connexos gradus à Patre decurrens, & monarchia obstrepat, cuiusmodi statum protegit. Et supra cap. IV. dixerat: *Qui Filium non aliunde deduco, sed de substantia patris, nihil facientem sine Patris voluntate, omnem à Patre consecutum potestatem, quomodo possum de fide destruere monarchiam, quam à Patre filio traditam, in filio seruo? Hoc mihi & in tertium gradum dictum sit, quia Spiritum non aliunde puto, quam à Patre per Filium.* Ubi denuo eandem sententiam alruit, non aliis fere verbis usus, quam cum infra Spiritum Sanctum tertium à Patre, & Filio esse dicit, nec tamen nudum ordinem indicat.

X. Sequenti seculo C. Marius Victorinus Afer floruit, qui lib. I. de Deitate quidem Filii disputat, sed cum inter alia dixeret, *Quod pater à Deo & à Christo, illa quoque subjicit: Duo ergo & isti, ex alio alius, ex Filio Spiritus Sanctus: sicuti ex Deo Filius, & connotationaliter & Spiritus Sanctus ex Patre.* Et mox eodem loco: *Si sanctus Spiritus Dei Spiritus est, & sanctus Spiritus à Dei Filio omnia habet, una substantia tribus à substantia Patris quosdam ergo tria, hoc est simul scia.* Eo seculo S. Hilarius lib. II. de Trinit. Patrem & Filium auctores Spiritus Sancti vocat, & loqui de eo non esse necessum ait, quia de Patre & Filio inquit, auctoribus confitendus est. Longè manifestius adhuc lib. VIII. ubi de illa questione ex instituto disputat, cum ita inest: *Necque in hoc nunc calumniosior libertati intelligentie, utrum ex Patre an ex Filio, Spiritum paterntem putent esse, Non enim in incerto Dominus reliquit. A Filio igitur accipit qui & ab eo mittitur, & à Patre procedit: & interrogo utrum idipsum sit à Filio accipere, quod à Patre procedere. Quod si nihil differre creditur inter accipere à Filio, & à Patre procedere, certè idipsum atque unum esse existimabitur, à Filio accipere, quod sit accipere à Patre.* Suppat ei atrox fuit S. Ambrosius Mediolanensium apertus, qui lib. I. de Spiritu S. cap. X. Spiritus quoque sanctus, ait, cum procedit à Patre & Filio, non separatur à Patre, non separatur à Filio. Idem lib. de dignit. humane condit. cap. II. *Sicut ex Patre generatur Filius, & ex Patre Filioq; procedit Spiritus Sanctus: ita ex intellectu generatur voluntas, & ex*
his

his item ambobus procedit memoria. Idacius Clarus, Episcopus Hispanus lib. adversus Varimadum Arian. *Spiritus Sanctus Pater & Filius inferior non est, quia Spiritus Patris & Filius est, & non possunt ab substantiam in se commanentis Spiritus sui ex parte dici perfecti, & ex parte ad imperfectionem vocari.* Si tibi dixerint: *Ostende Spiritum sanctum unde trahat originem, quem nec ingentum sicut Patrem, neque genitum sicut Filium profiteris.* Responde, *certa & manifesta origo Spiritus sancti, Pater & Filius, qui nec ingentus cum ingentito, neque genitus cum ingentito à fidelibus creditur, sed Spiritus Patris esse scripturarum sacrarum eloquiis comprobatur.* S. Hieron. quoque Epist. ad Hedibiam. q. 9. *Ipsè Spiritus sanctus cum mittitur, a Patre & Filio mittitur, in alio atque alio loco, Spiritus Dei Patris & Christi Spiritus appellatur.* Et Ruffinus explicat. *Symboli; Spiritus sanctus de utroque procedens, & cuncta sanctificans.*

XI. Seculo V. S. Augustinus penè infinitis locis, & tam aperte eandem sententiam inculcat, ut vel unus totum hoc negotium cotticere videri possit. Audiamus igitur semel tantum doctissimum Patrem id ipsum clara at forti oratione depraedicantem. Tract. XCIX. in cap. XVI. Joannis, cum eandem questionem sibi proposuisset, respondet: *Cur ergò non credamus, ait, quod etiam de Filio procedat Spiritus sanctus, cum Filii quoque ipse sit Spiritus? Si enim non ab eo procederet, non post resurrectionem se representans discipulis suis insufflans diceret, Accipite Spiritum sanctum. Quid enim aliud significavit illa insufflatio, nisi quod procedat Spiritus sanctus & de ipso? Mox novam questionem affert: Si ergo & de Patre & de Filio procedit Spiritus sanctus, cur Filius dixit, de Patre procedit? Respondet: Cur putas, nisi quem admodum ad eum solet referre, & quod ipsius est, de quo & ipse est? Unde illud est quod ait, Mea doctrina non est mea, sed ejus, qui misit me. Si igitur intelligitur hic ejus doctrina, quam tamen dixit non suam, sed Patris, quanto magis ille intelligendus est, & de ipso procedere Spiritus sanctus, ubi sic ait, de Patre procedit, ut non diceret, de me non procedit? Aquo a. habet filius ut sit Deus, est enim de Deo Deus,*

ab illo habet utique, ut etiam de illo procedat, Spiritus Sanctus: ac per hoc Spiritus sanctus, ut etiam de Filio procedat de Patre, ab ipso habet Patre. Leo M. cujus scripta Synodus Oecumenica IV. $\epsilon\eta\lambda\eta\nu$ $\delta\epsilon$ $\theta\omicron\delta\omicron\lambda\iota\alpha\varsigma$ seu columnam orthodoxæ fidei nominat, Epistola XCIII. ad Turbium cap. I. Impiè sentium de Trinitate divina, qui & Patris & Filii & Spiritus sancti unam atque eandem asserunt esse personam, tanquã idem Deus nunc Pater, nunc Filius, nunc Spiritus sanctus nominetur, nec alius sit qui genuit, alius qui genitus est, alius qui de utroque processit. Eodem modo S. Prosper Aquitanus, Hilarii æqualis, & S. Leonis quondam notarius, ut Belarminus ait, lib. I. de vita contemplativa cap. XVIII. Fideles, qui nobis divinitus instituendi commissi sunt, instruere debemus de Patre, quomodo salus accipiatur ingenitus: de Filio, quomodo ex ipso sit genitus: de Spiritu sancto, quomodo ex Patre & Filio procedens, nec ingenitus possit dici, nec genitus. Gennadius quoque Massiliensis lib. de Ecclesiast. dogmat. cap. I. Credimus unum esse Deum, Patrem, & Filium, & Spiritum sanctum: Patrem, eo quod Filium, habeat: Filium, eo quod Patrem habeat: Spiritum sanctum, eo quod sit ex Patre & Filio procedens. Ultimus tandem eodem seculo V. esto S. Paschasius, Romanæ Ecclesiæ Diaconus lib. I. de Spiritu S. cap. VIII. Ergo Spiritus sanctus ex utroque procedit, ideo dicit: Qui autem Spiritum Christi non habet, hic non est ejus.

XII. Ut de pluribus aliis tum hujus, tum sequentis seculi doctissimis viris Prudentio, Paullino, Eucherio, Vigilio, Fulgentio, Boethio, Gregorio M. Beda nihil nunc dicam, qui innumeri ferè sunt, & ad unum omnes in idem dogma conspirant, singulorum autem dicta huc ascribere, non ingenii quidem aut industria, sed laboris tantum fuerit. Sed nec à Græcis rejici possunt, tum quod antiquissimi sunt, & plerique ante exortum schismæ vixerunt, tum quod Græci ipsi, cum commodum videtur, ad stabilendam sententiam suam eos allegare solent, sicut à Basilio M. libro de Spiritu S. cap. XXI. & multis Conciliis factum est, quorum III. Ephesinum ad revincendam Nestorii perfidiam Cypriani & Ambrosii testimoniis utitur, IV. Leonem Magnū, ut diximus, V. & VI. Au-

vi. Augustinum & Ambrosium, vii. denuò Ambrosium, Augustinum, Hilarium, Leonem laudat: Denique caussa nulla est, cur Græci recipi debeant, Latini non item, utut vetustate, eruditione ac sanctitate non minus conspicui.

XIII. In recensendis Græcis auctoribus, & temporis ordine constituendo haud paulò dispar ratio est, quem dum plerique hac in parte negligunt, aut non satis accuratè distingunt, priores cum posterioribus, orthodoxos cum schismaticis, multaque alia, ut fieri solet, confundunt; quin dum adversus communem, ut arbitrantur, Græcorum sententiam disputant, ex ipsis illis tamen argumenta adversus eosdem nectunt, quæ minimè admittuntur, quod imprimis sententiarum magistro, Petro Lombardo, accidit, qui lib. 1. dist. xi. cap. 11. Græcos docere asserit *Spiritum sanctum procedere tantum à Patre, & non à Filio*, eaple distinctione tamen cap. v. ex iisdem Græcis varias adversus eam doctrinam auctoritates & sententias affert. Quare eorum consilium mihi semper visum est optimum, qui tres Græcorum ætates constituunt, quarum *prima* eos Doctores complectitur, qui à Christi & Apostolorum excessu, Evangelioque à Græcis recepto usque ad Basilii M. tempora, hoc est, medium seculi v. floruerunt, quales sunt Ignatius, Dionysius Areopagita, Polycarpus, Justinus, Irenæus, Clemens Alex. Origenes, Gregorius Neo-Cæsar. Dionysius Alexandr. Eusebius Cæsar. Athanasius, Gregorius Nazianz. qui à Latinis in hoc dogmate nullatenus dissenserunt. *Alterna* seu media ætas à Basilii M. tempore usque ad seculum x. seu annum millesimum ferè se extendit, in qua de processione Spiritus sancti nondum, nisi fortè clanculum & à paucis dubitatum, multò minus pax & unitas Ecclesiæ rupta est, sed cum Theodoretus seculi quinti anno xxxi. in refutatione anathematismorū Cyrilli cap. ix. scriberet, Spiritum sanctum nec esse à Filio, nec per Filium, sed à solo Patre, Synodi patres tum ad hæc non magnopere respexerunt, fortè quod nullos affectas reperiret, nec de eo disputatio instituta esset, *Cyrillus* tamen mox responsionem istam subjicit, communi omnium cal-

culo approbatam: *Enat enim S. est ejus (Filii) Spiritus, sicuti certe S. Patris. Et hoc nobis bene satis explanat divinus Paulus. Procedit enim quidem ex Deo S. Patre Spiritus sanctus, secundum Salvatoris vocem: sed non est alienus à Filio: omnia enim habet cum Patre.* Interim iis loquendi modis nonnunquam utebantur, quibus seu non satis intellectus aut discussis, seu prudentes ac scientes posteriores Græci in errorem, quo jam tuâ sponte propendebant, inducî sunt. Ut cum Basilius M. Greg. Nyssen. Cyrillus sæpe ajunt; *Πνεύμα ἁγιον Θεου ἐκ Πατρὸς ἰσχυρῶς, δι' υἱοῦ:* Item; *Spiritum sanctum esse per filium; Et Spiritum sanctum immediate ex Patre esse;* Hinc Damascen. cæteri que Græci in Concilio Florentio statim colligunt, Spiritum S. a solo Patre esse, aut procedere. *Spiritum S.* inquit Damasc. l. I. de orth. Fide cap. I. *cum ex Patre esse dicimus, tum Spiritum Patris appellamus: ex Filio autem Spiritum non dicimus, sed Spiritum Filii appellamus: S. per Filium manifestatum S. communicatum nobis esse confitemur.* Et cap. XIII. in fine: *Sed S. Filii Spiritus est, non tanquam ex ipso, sed quod per ipsum ex Patre procedat. Solus enim pater principium est.* Basilius autem in particulis illis *διὰ* & *ἐκ* nullum discrimen agnoscit, ac tam *διὰ* quam *ἐκ* de Patre, itidemque de Filio dici contendit. Quod autem prior nonnunquam Filio, posterior Patri tribuitur, non ideo fieri, ut lex quædam loquendi præscribi putetur, sed ut personarum discrimen internoscatur. *He voces,* inquit lib. de Spiritu S. cap. v. *non sunt ejus generis, ut nobis legem præstent, per quam aliter loqui sit nefas, sed que notent personarum discrimen. Neque enim in hoc adhibentur, ut nature diversitatem inducant, sed ut impermixtam Patris S. Filii notionem approbaret, sic eas, adhibuit Apostolus.* Quod deinde aliquot scripturæ locis, Rom. XI. Eph. IV. Col. II. & similibus probat.

XIV. Sed disputatum quoque tum est additione illa, **FILIOQUE**, ad Symbolum Constantinopolitanum facta, quæ quidem passim innotuit, & jam tum in regula fidei Concilii Tolertani I. circa annum Christi CCCC. exstat. *Est ingenuus Pater genitus Filii, non genitus panctetur, à Patre Filioq. procedens:* Itemque Tol-

SPIRITUS SANCTI.

13

Toletana III. regnante Recaredo, anno Christi DLXXXIX. & IV. anno DCXXXIII. Sed primo omnium, quod sciam, in Toletano VIII. anno Christi 15. CLIII. Symbolo Constantinopolitano inserta legitur, cum ante in sacris Missarum solennitatibus simpliciter cantaretur: *Et in Spiritum Sanctum, Dominum, vivificantem, qui ex Patre procedit*, ut in Concilio Constantinopolitano factum est. Quare conjectura admodum verisimilis est, *in quo* istam circa illud tempus adjectam, quæ deinceps semper mansit, etsi ab omnibus non acceptaretur. Unde & in Conciliis nonnullis, præcipue vero Gentiliacensi & Aquisgranensi de eo forte actum est. Nam de illo Conradus Lichtenaw, Abbas Hulpberg in Chronico ita scribit: *Anno Domini DCCLXVII. orta questione de Sancta Trinitate & de sanctorum imaginibus inter orientalem & occidentalem Ecclesiam, i. e. inter Græcos & Romanos, Pipinus Rex (Caroli M. Pater) in villa Salmonciaco (Gentiliaci in Gallia) Synodum habuit, ventilatamque questione, ad bellum prædictum consiciendum post natalem Domini septimo in Aquitaniam proficiscitur.* De nulla autem alia re, inter Græcos & Latinos de Trinitate controversa tum agi potuit, quam de processione illa Spiritus Sancti, & additione ad Symbolum Constant. facta, sicut & Ado Viennensis in Chronico prodidit, qui, *Facta est inquit, tunc temporis synodus anno Incarnationis Domini DCCLXVII. & questio ventilata inter Græcos & Romanos de Trinitate, & utrum Spiritus sanctus sicut à Patre, ita procedat à Filio & de sanctorum imaginibus.* De Aquisgranensi vero à Carolo M. propter eandem questionem coacta, idem Ado: *Synodus magna Graniaquis congregatur, inquit, anno incarnationis Domini DCCCIX. in qua synodo de processione Spiritus sancti questio agitur, utrum sicut procedit à Patre, ita procedat à Filio. Hanc questionem Johannes Monachus Hierosolymitanus moverat cum regula, & fides ecclesiastica firmet, Spiritum sanctum à Patre & Filio procedere, non creatum nec genitum, sed Patri & Filio coeternam & consubstantialem.*

2111q. XV. Ridiculum autem valde est, quod Baronius ad Ann. CCGCXLVII. n. 19. & ex eo Severinus Binius in notis ad Concilium Con-

SPIRITUS SANCTI.

37

tissimum esse ostenderet, non tantum additionem illam dissi-
debat, sed etiam Romæ duas tabulas argenteas affigendas cura-
vit, in quarum altera Symbolum hoc latinè, in altera verò Græ-
cè exaratum, absque tamen illarum quatuor syllabarum FILIO-
QUE additamento, legeretur, sicut id denuò ex Anastasio refert
Baronius; & Petrus Lombard, lib. I. sent. dist. XI. cap. II. testatur,
Græcos ad assertionem suæ opinionis & in testimonium nostræ
damnationis de Symbolo fidei addere, quod secundum traditionem
Conciliorum Leo III. Roma transcriptum in tabula argentea post
altare B. Pauli (veriùs S. Petri censet Baronius) posita posteris
reliquerit pro amore, (ut ipse ait) & cautela fidei orthodoxa.
In quo quidem Symbolo, pergit, in processione Spiritus solus commemo-
ratur Pater, his verbis: Et in Spiritum sanctum, dominum & vi-
sificatorem, ex Patre procedentem, cum Patre & Filio coadorandum
& conglorificandum. Ita Baronius *παλιλαογῶν*, & subinde, quæ
semel adstruxerat, mox iterum destruit ac tollit.

XVII. Tertia denique ac postrema ætas sequiorum tempo-
rum Doctores, post illa Græciæ lumina, complectitur, qui pertina-
tius, quàm unquam antea factum est, processionem Spiritus san-
cti à Filio negarunt, inter quos etiam est Theophylactus. Bulgaro-
rum Archiepiscopus, cujus verba, quæ in comm. cap. III. Joh.
extant, utut pluscula, latina tantum ex versione Oecolampadii
adscribemus: Non in tempestivum, inquit, fuerit hoc loco dicere quo-
modo habeat Filius Spiritum, & quomodo dicatur Spiritus Filii:
Dicit enim & Apostolus: Spiritum Filii sui in corda vestra misit, cla-
mantem, Abba pater. Et iterum: Si autem quis Spiritum Christi non
habuerit, hic non est ejus. Sanè Latini malè hac exponentes, & minus
rectè intelligentes, dicunt, quod Spiritus etiam ex Filio procedat. Nos
autem hoc primum quidem dicimus ad eos, quod aliud sit esse ex
quopiam, & aliud esse cujusdam: ut Spiritus est quidem Spiritus
Filii absque dubio, & ab omni scriptum approbatum: Caterum esse
ex Filio nulla scriptura testatur, ut ne duo principia Spiritus introdu-
camus, Patrem & Filium. Profec̄to inquit; Nam & inspiravit di-
scipulis, & dixit: Accipite Spiritum sanctum. O desipientiam. Si

C

tunc

tunc dedit discipulis Spiritum quando insufflavit, quomodo postea dixit eis: Accipietis virtutem supervenientis Spiritus sancti super vos, non post multos dies? Vel quomodo in Pentecoste credimus factum descensum Spiritus? Siquidem in vespere diei resurrectionis dedit illum: tunc enim inspiavit. At hæc quidem valde ridicula. Manifestum enim, quod tunc illis Spiritum sanctum non dederit, sed donum unum Spiritus sancti, remissionem scilicet peccati: statim enim subdit: Quorum remisistis peccata. Habet autem Spiritum Filius substantialiter, ut consubstantialem sibi, non à quo operationem recipiat, sicut Propheta. Dicitur autem Spiritus esse Filii secundum quod veritas, & virtus, & sapientia: Spiritus autem sanctus & veritatis, & fortitudinis, & sapientie Spiritus ab Esaia describitur. Et aliter: quia per Filium hominibus datur propterea Filii dicitur. Crede igitur tu Spiritum à Patre quidem proficisci, per filium autem dari creaturæ, atque hic sic tibi canon orthodoxa doctrine. Hæc Theophilactus, desipientiam, ridicula, & nescio quid non ingeminans.

XIIX. Eò usque autem tandem exarsit hæc disputatio, ut seculo undecimo tempore Leonis IX. Pontif. Rom. Imperat. Orientis Constantino Monomacho, Occidentis Hærico II. in apertum schisma prorumperet, cum Leo PP. per Humbertum Silvæcandidæ Episcopum, Fridericum Archidiaconum & Cancellarium, Cardinales, & Petrum Episcopum Amalphitanum, Legatos suos, in ipsâ urbe Constantinopolitanâ, Michaellem Cerularium, Patriarcham Constantinopolitanum, atque cum eo Leonem Acridanum Episcopum, & Sacellarium Michaelis Constantinum, omnesque eorum sequaces, juberet esse Anathema Maranatha cum Simoniaco, Valesis, Arianis, Donatistis, Nicolaitis, Severianis, Pnevmatomachis, Manichæis & Nazariis, & cum omnibus hereticis: imò cum Diabolo & angelis ejus, nisi resipuerint, quod sicut Pnevmatomachi, vel Theomachi absciderint à Symbolo Spiritus sancti processionem à Filio: Michael contra epistolis in Italiam & ad Petrum Patriarcham Antiochenum missis Latinos excommunicaret, quod contra edictum Synodi Ephesinæ, particulam, FILIOQUE, Symbolo addidissent, cui nihil adjici, nisi à Synodo Oecumeni-

menica posset, *malè & perniciosè sentientes*. Cui etiam Petrus Antiochenus, utur modestior & longè mitior ipso Michaelè, asilpulator; *illos, inquam, qui Symbolo aliquid addunt, vel auferunt, anathemate damnamus*. Utriusque Epistolæ apud Baron. T. XI. Annal. ad ann. MLIV. n. 27. seqq. videantur.

XIX. Nec in hunc usque diem aut Ecclesia Græca, aut Latina, præfertim Romana, aliter credit aut docet, quin imò in ipso Concilio Florentino Marcus Ephesius Episcopus disertè asserbat, *Latinos hereticos, nedum schismaticos esse, idq. Orientalem Ecclesiam tolemisse, quod genus ipsorum majus ac fortius esset, propterea Græcos tot annos ab eis disjunctos esse, quod heretici sunt*. Dicebat igitur, *se cum Latinis neutiquam debere conjungi, priusquam additionem illam à Symbolo prorsus auferant*, sess. XXV. Bellarion autem ipse quoque Græcus, sed qui ad partes Latinorum transit, eadem sessione plurimis ac fortissimis argumentis ostendebat, *eum Christianum seruari non posse, qui sanctum Spiritum ex Patre Filioq. procedere, crederet minimè*. Ita superiori seculo Jeremias Patriarcha Constantinopolitanus aduersus Theologos Tubingenses annis LXXXVI. LXXXIX. & LXXXI. Meletius Patriarcha Alexandrinus Epist. ad Janum Doufam patrem, anno XCVII. ejusque successor Metrophanes Critopolus, Confessione Catholicæ & Apostolicæ Ecclesiæ Orientalis: Et vicissim Latini, Alphonfus à Castro lib. III. adv. heres. Sanderus lib. II. de Visibili Monarch. cap. VIII. Bellarm. lib. II. de Christo cap. XXIX. aliiq. hodie adhuc se mutuo hæreseos arcessunt. Idem quoque Bellarmin. lib. IV. de notis Ecclesiæ cap. VIII. eò usque progreditur, ut apud Græcos Ecclesiam non esse contendat, *quia nimirum convicti sunt*, inquit, *legitimè in tribus plenariis Conciliis, Lateranensi, Lugdunensi & Florentino, de schismate & heresi, ac præcipuè de heresi circa processionem Spiritus sancti à Filio, quam esse manifestam heresin, Lutherani & Calvinistæ etiam constitunt*.

XX. Tentata quidem sæpius est reconciliatio, atque ut schisma inter præcipuas orbis terrarum Ecclesias exortum componeretur, tum in Conciliis, tum per libros & Disputationes, quas

Ecclesia doctores vulgabant, sed frustra, actum, neutris de sententia sua aliquid remittentibus, aut mox ad vomitum redeuntibus. Et primò quidem in Concilio Barenfi Anno MXCVII. sub Urbano II. cui interfuit Anselmus Cantuariensis Archiepiscopus, sed acta ejus perierunt, nisi quæ in illa Anselmi contra Græcos disputatione, quæ adhuc existat, conservata sunt. Postea seculo XIII. præcipitante in Concilio Lugdunensi, sub Gregor. X. id urgente maxime, ac præsentè quoque, ut Trichemius in Chron. Hirsang. Blond. dec. II. lib. VIII. Gaguin. lib. VII. testantur, Michaele Palælogo, tum propter alias causas, tum quod Græcorum Imperator in angustiis constitutus esset, ac Pontif. Rom. auxilio indigeret, rursus concordia inita est: *At Patriarcha Josephus eâ concordia repudiata, sede sua cessit: nec multo post relicta urbe, se in Archiepiscopi monasterium ad Bosporum contulit, ubi reliquum ætatis tranquillo & religioso otio exigeret.* His rebus sacerdotum Collegium concitatum, hanc obscure ferebat, se non esse quietum plebemque ab Imperatoria illa concordia revocabat, Martyrii & coronarum tempus esse clamitans, ita ut magnus inde tumultus excitaretur, atq; in atrocem tempestatem erumperet, ut Nicephorus Gregoras lib. V. Hist. Rom. narrat, ubi etiam de Beco Græcorum doctissimo, & Nicephori Blemmydæ scriptis nonnulla addit. Tandem quoque in Concilio Florentino, paullo antequam Constantinopolis à Turcis caperetur, rursus schisma sopitum fuit, sed reverso domum Imperatore Johanne Palæologo recrudit, ut Laonicus Chalcondylas lib. VI. narrat, cujus verba hæc sunt: *Rex Græcorum cum præsidium ad retinendum Byzantium peteret, Pontifex respondit, promittens sibi, impostero & regnum illud Græcosq; curare: præterea se non cessaturum Panones & Germanos incitare, ut arma contra Turcas capiant, quatenus Græcis & aliis bonum videatur.* His ita compositis: *rex Byzantium proficiscitur. Græci domum reversi non amplius his, quæ convenerant in Italia, stare noluerunt, verum apprehendentes sententiam diversam, noluerunt amplius in religionis negotio adherere Romanis. Hinc motus Pontifex Romanus, viros quosdam doctos Byzantium ad Græcos misit, ut cum his in colloqui-*

loquium venirent, qui quidem Synodum & concordiam in Italia factam non admittebant. Marcus Ephesi Episcopus, & Scholarius Græcorum doctissimus, ne quidem ab initio Latinorum dogmati consensum prestare voluerunt. Ubi ad colloquium & ad disputationem ventum est, Romani nihil efficere potuerunt, verum re in sua domum reversi sunt. Ita Græci se liberosque suos ac regnum denique totum in reterrimam servitutem præcipitare, Pontifices Rom. verò tot. illustres ac florentissimas Ecclesias impietati Saracenicæ subijci maluerunt, quàm vel tantillum de sententiâ suâ, vel ut rectius dicam, ambitione & arrogantia concedere. Quanquam enim Bellarm. lib. II. de Christo cap. XXX. atque alij frequenter Græcis schisma, atque inde secutam cladem, tanquam argumentum vindictæ divinæ, ob non agnitam processionem Spiritus sancti à Filio, exprobrent, reverâ tamen schismatis causâ proxima fuit, primatus & tyrannis Pontificum, Ecclesiæ pridem obtrusa, quæ tunc primò Orientem ab Occidente, tandem autem etiam Septentrionem ab Austro divulsit.

XXI. Atque hæc de Origine hujus controversiæ sufficiant: Nunc quale dogma sit, & an fidei articulum omnibus scitu & creditu ad salutem necessarium contineat, dispiciamus. Et primò quidem admiranda est Pontificiorum industria, quia omnia ea, quæ DEUS in verbo suo tradidit, articuloꝝ fidei numero computant, quod primus in Colloquio Ratisponensi Anno M DC I. die XXV. Novembr. Tannerus tam absurdè asseruit, ut ex incestu Judæ & cane Tobia caudam motitante novos fidei articulos protus ridiculè fabricaret: *Centum, inquit, possent dari articuli pro uno, qui non omnibus & singulis Christianis distinctè, specificatim, & absolute sint credendi, hoc est, quando illis non proponuntur ab illo, qui habet auctoritatem. Secundo Geneleos dicitur, fons ascendebat de terra. Item Tobias VI dicitur, quod Tobias secum duxerit canem. Id ergo omnibus fidelibus necessariò credendum est? Et cum D. Hunnius regereret: Estne ergò articulus fidei, quod canem secum duxerit Tobias? Respondet Tannerus: Maxime, maxime, maxime.* Nec quicquam restat amplius, quam ut Pontifex ali-

quis ex scrinio pectoris sui omnium jurium & credendorum ali-
 às capaci, definiat, canem illum caudarum fuisse, cum in textu
 latino tantum canem *blandimento caudæ gavisum* fuisse habeat-
 ur, in Græco non item. Quare multum debet orbis Christia-
 nus Jesuitis, fidem salutarem ita locupletantibus, ut non tantum
 enunciationes de DEO aut operibus divinis, salutem nostram at-
 tinentibus, sed etiam stercorea hominum aviumque ad eam perti-
 nere doceant, cum in Scripturâ de Saule ventrem purgante
 I. Sam. XXIV. & de hirundinum excrementis Tob. II. leguntur.
 Quos partium studium & contradicendi libido eò usque sæpè
 præcipites agit, ut etiam id, quod sacrarum literarum testimo-
 niis destituit, & sola Ecclesiæ traditione non scripta ad nos deri-
 vari contendunt, præcipuum fidei articulum faciant, sicut Bel-
 larm. lib. IV. de Verbo DEI cap. IV. Becan. Man. lib. I. cap. II. n.
 26. Bail. Catech. contr. tract. I. quæst. IX. Canus lib. VII. LL. cap.
 II. alique passim docent, *Processionem Spiritus sancti à Patre & Filio
 ut ab uno principio, deduci quidem ex sacris literis, sed non adeò faci-
 le, ut si solis pugnandum sit Scripturæ testimoniis, nunquam lites cum
 protervis finire possint, quæ Bellarm. verba sunt, ubi supra, & nihilo-
 minus non ipse tantum, sed plerique alii ejus socii Græcos tor-
 tamque adeò Ecclesiam orientalem impudenter hæreseos nomine
 infamant, qui id solum negant, quod, Papis ipsismet parenti-
 bus, ex solâ traditione Ecclesiæ innotescit. Quanquam alibi po-
 sito partium studio & mutatis adversariis in omnia contraria,
 discedant, & vel duos tantum Symboli Apostolici articulos, vel
 nullum prorsus explicitâ fide ad salutem necessarium esse cre-
 dant; Unde idem Tannerus T. III. Disp. I. q. VII. dub. II. *proba-
 bile esse dicit, etiamnum post Evangelium sufficienter in orbe promul-
 gatam, fidem explicatam Christi Redemptoris, multo, magis SS. Tri-
 nitatis, non esse necessarium omnibus necessitate mediæ, neque ad pri-
 mam, neque ad ultimam salutem. Si quid præterea nonnunquam
 à Prælati & Episcopis exigitur, id non ad habendam salutem, sed
 ad satisfaciendum officio, nec tam ratione fidei, quam ratione ju-
 stitiæ requiritur; cæteris sufficit fides implicita Christi & articulo-
 rum Symboli, hoc est, mera ignorantia,**

SPIRITUS SANCTI.

21

XXII. Certum autem est, non omnia ea, quæcunque in scripturâ sacrâ continentur, impunè ignorari posse; nec rursus tamen omnia & singula ibi comprehensa inter fidei articulos computanda esse, ut absque eorum cognitione homini remissione peccatorum & æternâ salute sit carendum: Hoc enim si fuerit, nemo salvabitur, nisi qui totum codicem biblicum ex promptâ memoriâ teneat: Illud verò si statuat, tum fides Christiana, & universus DEI cultus, ipsaque adeò beatitudo vel interpoletur, vel pereat. Placuit enim DEO hominem, utpote non brutam quandam aut inanimatam creaturam, sed intellectu & ratione præditam, interventu alicujus notitiæ, de DEO aut Christo Redemptore, in quem fiduciam collocare oporteat, beare, sicut ipse Christus nos docet Joh. XVII. 3. *Hæc est vita æterna, ut cognoscant te solum Deum verum, & quem misisti, Jesum Christum.* Unde & Apostolus passim illius cognitionis meminit: 1. Cor. 1, 4, 5. *Gratias ago Deo meo semper pro vobis super gratia Dei, quæ data est vobis in Christo Jesu, quia in omnibus divites facti estis in illo, in omni verbo, & in omni scientia.* Eph. 1, 16, 17. *Non cesso gratias agens pro vobis, mentionem vestri faciens in orationibus meis, ut Deus Domini nostri Jesu Christi, Pater gloria, det vobis Spiritum sapientia, & revelationis, in agnitionem ejus.* Et cap. IV, 11. seqq. Ipse (Christus) dedit quosdam quidem Apostolos, quosdam autem Prophetas, alios verò Evangelistas, alios autem pastores & doctores, ad præparationem sanctorum in opus ministerii, in edificationem corporis Christi, donec occurramus omnes in unitatem fidei & agnitionis filii Dei in virum perfectum. Contra ea autem flammam ignis & vindictam in extremo die minatur iis, qui non noverunt Deum, & qui non obediunt Evangelio Domini nostri Jesu Christi, 11. Thess. 1, 8. Quare sicut omnium rerum ignoratio iram DEI & æternam damnationem attrahit, ita quarundam cognitio ex parte intellectus erit necessaria, ut salute aliquando potiari.

XXIII. Quæ verò ita necessaria sunt, articuli fidei vulgò vocantur, & nihil aliud sunt, quàm certa quædam fidei & religionis Christianæ capita de DEO & operibus divinis salutem no-

stram

fram atinentibus, in Scripturis nobis revelata, quibus assentiri necesse est, ne per eorum ignorantiam aut negationem salutem privemur. Quorum natura ut tanto rectius cognoscatur, id primò supponendum est, nullum eorum, si propriè loqui velimus, per experientiam, aut evidenciam, aut per lumen naturæ, sed per divinam peculiarem revelationem; & peculiare divinæ gratiæ auxilium, quod mens ad præbendum assensum, nullâ aliâ demonstratione suffultum, inducitur, nobis innotescere: quanquam enim tale quid nonnunquam ex naturæ principis colligitur, sicuti Deum quadantenus, tum ex insitis menti nostræ in ipso ortu suo principis, tum per naturales rationes & demonstrationes cognoscimus, illud tamen, quâ tale est, nec creditur, sed scitur, nec articulus fidei propriè est, nec ejus notitia fidem divinam, sed humanam & scientiam gignit, nec denique ad æternam salutem perducit, non magis, quam reliquorum rerum naturalium omnium. Articuli autem fidei ejusmodi mysteria pandunt, quæ non tantum ex natura ejusque principis erui non possunt, sed etiam cum prædicantur longè plerumque aliâ, quàm reverà sunt, imò stultitia infidelibus apparent, & omnem eorum sapientiam infatuant, ut Paulus ait 1. Cor. 1. 20. quin sæpè ne illud quidem, an possibile sint, quæ iis traduntur, acie mentis humanæ indagari potest, quamdiu luce fidei non collustratur.

XXIV. Deinde & illud quoque sciendum est, neminem mortalem, quicumque etiam fuerit, sibi hoc sumere posse, ut articulum aliquem fidei condar, aut quid ad æternam salutem necessarium sit, constituat ac definiat; Cum enim articulus fidei sit, tale dogma, quo cognito, si nihil aliud obstat, salvetur homo, ignorato verò aut negato salutis jacturam faciat, nemo certè nos ad assensum eidem habendum sub jacturâ æternæ salutis obligare potest, nisi penes quem salutis & damnationis arbitrium est. Sicut igitur solius DEI est dare æternam beatitudinem, imò ipse ea est, quia in DEI ipsius visione præcipuè posita est, ita ejus quoque solius est media ei consequendæ idonea, seu quid divinâ & super-

supernaturali fide credi debeant præscribere & sancire, ac proinde quicquid ab hominibus definitur, id eatenus tantùm recipitur, quatenus definitiones menti divinæ in Scripturis nobis patefactæ consentaneæ esse dignoscuntur, nec quisquam unquam salviabitur aut damnabitur, nisi quem DEUS salvatum aut damnatum voluit. Quare intolerabilis est insolentia & ὑπερηφάνεια eorum, qui DEI partes sibi arrogant, & pro lubitu tum novos fidei articulos cudunt, tum omnes alios à se quocumque modo dissentientes hæreticos nomine traducunt oroque adjudicant, quod nulla orthodoxa Ecclesia, nullum Concilium fecit, sed de Nicenis patribus docet magnus Athanas. I. de Synod. eos de controversiâ quidem Paschatis ad modum decreti & statuti sancivisse, quid ferui oporteret, de fide autem non item: *In negotio, inquit, Paschatis non abhorruerunt ab ejusmodi appendice: ibi enim placuit, ut adderetur, visum est, ut omnes obtemperarent. De fide verò non scripserunt, visum est, sed, ad istum modum credit Catholica Ecclesia, & statim Confessio ipsa credendi adjuncta est, ut ostenderent, eam non novam esse sententiam, sed Apostolicam, & quæ ipsi scripserunt non esse suam inventa, sed Apostolorum documenta.*

XV. Quicquid autem hoc modo à DEO proponitur, & tanquam peculiari divinâ revelatione traditum nobis innotescit, ei quidem statim sine ullâ hæsitatione fides adhibenda est, qualem DEO dicenti ac testificanti debemus, ne ipsum mendacii arguamus: non dum sufficit tamen ad hoc, ut sit articulus fidei ad salutem necessarius, cum multa, imò propemodum innumera, sacris literis, DEO inspirante, consignata sint, ut narrationes rerum gestarum, exempla iræ ac providentiæ divinæ, historiæ & peccata sanctorum ac similia, quæ cum docentur, sine periculo æternæ damnationis negari non possunt, sed si omnia ea in numerum articulorum referenda essent, ipsi in immensum crescerent, & præter necessitatem multiplicarentur. Unde, præter revelationem à DEO factam, & obligationem ad assensendum, requiritur tertius, ut fiat in ordine ad salutem consequendam, ac proinde quod ad æternam beatitudinem aliquando re-

apſe habendam neceſſarium non eſt, utut ſacris literis revelatum, articuli tamen ad ſalutem neceſſarii nomine venire non poſſent.

XXVI. Sed hinc magna difficultas oritur, qui & quales ſint articuli illi ad ſalutem neceſſarii, quo pacto ex Scripturâ ſacrâ erui, & ab aliis non æquè neceſſariis diſcerni queant. Cum enim Scriptura maximâ ſui parte ad modum hiftoriæ contexta ſit, nec omnes verbotenus, nec uno loco, ſed *omnibus* ſæpe & diverſus tradat, & ita quidem, ut ratiocinatione & conſequentiis quandoque utendum ſit, id præcipuè explicandum eſt, unde & quibus indiſciis cognôſci poſſit, hoc dogma ad ſalutem neceſſarium eſſe, illud non item; hoc abſolutè omnibus ſalvandis, quocunq; loco, tempore ac conditione conſtitutis, aliud ex hypotheſi hoc vel alio modo ſe habentibus; hunc articulum eſſe fundamentalem aut primarium, alium ſecundarium; hunc ruruſus neceſſitate mediæ, alium præcepti omnes vel quorſdam obligantem.

XXVII. Ac mihi quidem ſine præiudicio aliter & forſan etiam rectius, ſentientium res ita expediri poſſe videtur. Placeat DEO, ut fides juſtificans medium eſſet conſequentiæ beatitudinis æternæ, abſque quâ ſi fuerit, nec homo DEO placere, nec finem fidei, ſalutem animæ reportare poſſit. Ideo jubet Chriſtus Apoſtolos prædicare: *Qui crediderit, & baptizatus fuerit; ſalvus erit, qui verò non crediderit, condemnabitur*, Marc. XVI, 16. Et Apoſtolus Hebr. XI, 6. ait: *Sine fide impoſſibile eſt placere Deo.* Fides autem cum medium, & eatenus ſalutem conſequi dicitur, non id facit ratione ſui, ut eſt actus aliquis voluntatis & intellectus, quo creditur, ſed potius ratione objecti, quod creditur. Quicquid igitur ad objectum fidei adæquatum pertinet, cujus beneficio, quantum ad credenda attinet, vitam æternam adipiſcimus, id haſtenus eſt medium adipiſcendæ ſalutis æternæ, à DEO ordinatum, & conſequenter illa dogmata, quæ objectum fidei proximè conſtituunt, erunt articuli, quorum cognitio ratione mediæ ad ſalutem ſimpliciter neceſſaria

saria est; ignorantio verò & medio ad salutem absolutè necessario, & salute ipsâ privat.

XXVII. Objectum autem, seu dogmata, quæ immediatè ad fidei essentiam requiruntur, vix cognosci rectius aut explicari poterunt, quàm si causæ attendantur, quæ fidei definitionem ingrediuntur, quibusque mediantibus homo peccator æternæ salutis particeps redditur, quales sunt: *Efficiens primaria*, si agnoscat^r DEUS Pater, Filius, & Spiritus sanctus, creator cæli & terræ, omniumque quæ in iis sunt; Deinde *πρόνοια* & *impulsiva*, quæ est ineffabilis ejus amor & benevolus erga totum genus humanum affectus, quo filium suum unigenitum propter nos & nostram salutem incarnari voluit. Tum *Meritoria*, Christus Redemptor, ejus beneficio ac merito homo à reatu peccati, ejusque poenis & æternâ damnatione liberatur. Porro Fiducialis applicatio, cum homo per collustrationem sancti Spiritus peccatis suis agnitis ac detestatis, cum verâ fiducia ad misericordiam DEI confugit, & remissionem eorum per Christum suppliciter petit. Ac tandem *finalis* seu æterna beatitudo. Hæc aliæque immediatè his connexa dogmata *objectum fidei proximè* constituunt, quæ fidelibus omnibus cognita esse oportet, quorumque simplex inficitæ æternum damnat, nec locum ullum habet excusatio ab ignorantia moraliter ineluctabili. Quisquis igitur horum quicquam ignorat, & est & salvari non poterit; si quid autem præterea *negat*, aut in dubium vocet, aut ea ponat, è quibus per pronam & evidentem confessionem aliquid evertatur & contrarium asseratur, erit *hæreticus* propriè dictus, præsertim si accedat animi improbitas, pertinacia ac superbia. Unde etiam vocantur *articuli fundamentales*, iique *primarii*, quod sint causa & veluti basis ac fundamentum, cui tota structura Christianismi innititur, quò amisso, vel subruo ac convulso, nulla fides, nulla salus ac vita æterna superesse amplius potest.

XXIX. Atque ita se habent articulatione mediæ ad salutem necessariæ, quorum cognitionem Scriptura ipsa, etiam cum iurisdictione æternæ damnationis, à nobis exigit, ut cum Christi

Ita ait: *Hæc est vita æterna* (seu *via & medium perveniendi ad vitam æternam*, sicut vox illa capitur Deut. XXV. 15. *Confidera, quòd hodie proposuerim in conspectu tuo vitam & bonum, & è contrario mortem & malum.* Et Rom. VIII, 6. *Prudentia carnis mors est, prudentia autem Spiritus, vita & pax,*) ut cognoscant *te solum Deum verum, & quem misisti, Jesum Christum,* Joh. XVII, 3. Et rursus cap. VIII, 28. *Nisi credideritis, quòd ego sum, moriemini in peccatis vestris.* Et aliàs ex natura rei hoc sequitur. *Quæ enim necessaria sunt, necessitate mediæ, eadem quoque sunt necessitate præcepti, & quod DEUS medium obtinendo fini necessarium esse voluit, id quoque nobis, ut adhiberemus, præcepit.*

XXX. Sunt autem deinde *alia* etiam, quæ etsi tanto rigore ad finem ultimum immediatè & proximè obtinendum non requirantur, non minus tamen & ipsa ad finem intermedium, hoc est, ad fidem vel ingenerandam, vel confirmandam & conservandam, vel adversus hæreses defendendam ac propugnandam, denique ad tentationes superandas & evadendas necessaria sunt. Ex quibus quædam ita comparata sunt, ut absque iis proximum & adæquatam fidei objectum, seu articuli fundamentales nec subsistere, nec pro veris haberi ac credi possint, unde & illi quoque suo modo ad fundamentum fidei pertinent, & fundamentales dici possunt. Ut quia simpliciter necessarium est creditum, Christum DEI Filium sanguine ac morte suâ genus humanum redemisse, simul id quoque credere oportet, DEUM habere Filium, duabus naturis, divinâ videlicet ac humanâ, constantem, ut pati & mori possit, quique verè passus ac mortuus sit. Aliorum verò ea ratio est, ut licet simplex ignorantia non damnet, negatio tamen & opposita falsitatis assertio maxime noxia sit, ac nisi maturè emendetur, insuper quoque accedat pertinacia in errore semel concepto, exitium animæ & æternæ salutis naufragium timendum sit.

XXXI. Sunt tandem & *alia* nonnulla, quæ etsi per se ac primario creditu ac scitu ad salutem necessaria non sint, utpote ad objectum fidei nec mediatè, nec immediatè pertinentia, sunt tamen

camen quandoque talia, vel ob revelationem divinitus factam, cum illa innotescunt, vel ex accidenti, cum error obrepit, aut aliàs opposita assertio urget.

XXXII. His nunc ad eum modum præmissis ad propositum nostrum redeamus, & utrum processio Spiritus sancti à Patre & Filio constituat, oppositus autem error evertat fidei fundamentum, atque adeò ad Ecclesias florentissimas implacabili schismate scindendas sufficiat, dispiciemus. At primò quidem de ignorantia, post etiam de negatione dicemus. Supra verò ostendimus, objectum fidei salvificæ, aut saltem unam ejus partem esse DEUM, eumque Patrem, Filium & Spiritum sanctum, cujus cognitio absolutè ad salutem sit necessaria, ignorantia damnabilis, dubitatio impia, negatio & oppugnatio denique hæretica, diabolica & blasphema. Ut igitur hoc fundamentum sartum tectum, præcipuè quod attinet Spiritum sanctum, conservetur, sufficit credere, eum esse verum DEUM, cui honorem & cultum deferri oporteat, sed simul à Patre & Filio distinctam personam: Unde autem distinctio illa personalis existat, quid & qualis processio seu emanatio sit, quo pacto una differat ab alterà & quomodo personam constituat, id nec in Scripturâ revelatum est, nec ut sciatur ad objectum fidei pertinet, nec mediâtè aut immediâtè ad salutem ducit, & vix centesimum reperiri puto, qui ista, etiam accuratissimè explicata, capere possit. S. Gregor. Naz. Orat. VI. de Spiritu sancto, cum adversus curiosos de generatione & processione, in divinis disputasset, tandem hoc dubium movet: *Quanam igitur est illa processio?* Ac statim solutionem ejus subjungit: *Tu mihi proprietatem illam Patri ediffere, quâ generationis expertus est, & ego tibi rationem generationis Filii ac processionem Spiritus explicabo. Quo fiet, ut ambo deliremus, introspicientes ad Dei mysteria. At quoniam obsecro? Qui ne illa quidem scire possumus, quæ ad pedes sunt, nec arenas marium, guttas pluvie, dies ævi enumerare, nedum ut per Dei profunditates incedere possimus, ac reddere rationem naturæ usque adeò ineffabilis, supra quæ rationem posita.* Et rursus Orat. III. *Quod se*

curiosè non perscrutaris filii sive generationem, sive substantiam, sive quid aliud ab his magis proprium quis excogitet, non etiam Spiritus progressionem arguè trahes. Mihi satis est audire, quod sit Filius; & quod ex Patre, quodq; hic Pater sit, ille Filius. Præter hoc nihil arguius tracto, ne idem accidat mihi, quod vocibus, quæ supra modum intentæ prorsus amittuntur, vel quod aspectui directo Solis ad medium. Audis generationem. Quo ea pacto fiat, arguè ne indagato. Audis Spiritum esse, qui procedat de Patre. Quo id pacto fiat, curiosè ne perscrutator. Quod si curiosè perscrutaberis generationem Filii, & processionem Spiritus, etiam ipse animi tui corporisq; temperantiam curiosè indagabo. Tandem hæc quoque addit: Quod si mihi fidem habes, Theologo minimè audaci, partim percepisti, partim ut percipias percare, partim boni consule, quod in te manet, partim in supernis thesauris maneat. S. Athanas. Epist. ad Serapion. Episcop. de Spiritu sancto veterum hæreticorum objectionem afferens, eaque accuratè solutâ disputationem illam egregiâ & memorabili sententiâ concludit: Satis est, inquit, si cognoscas, Spiritum non esse creaturam, neque cum rebus creatis numerandam. Hæc sufficienter fidelibus, & hætenus ejus recognitio ad homines pervenit. Huc usq; cum deventum est, Cherubim oblectat faciem ejus. S. Augustin. quæque lib. III. contra Maximin. cap. XIV. Distingvere, ait, inter illam generationem & hanc processionem nescio, non valeo, non sufficio. Ac per hoc quia & illa & ista est ineffabilis. Hæc & plura alia in eam rem tot sancti & antiqui patres, quorum modestia potius, quam nimia aliorum subtilitas sectanda est. Addemus autem illis ex recentioribus Scholasticis adhuc unum, Gabrielem Bielein in 1. Sent. dist. XIII. q. un. Quid sit nasci, quid processus, me nescire sum professus. Græci igitur agnoscetes Spiritum S. esse verum DEUM, à Patre ab æterno procedere, & ab eodem ac Filio personaliter distingvi, esse ipsius quoque Filii Spiritum, & ab hoc rursus mitti in corda credentium, quæ totidem verbis in Scripturis leguntur, dum hoc solum ignorant, eundem à Filio quoque procedere, non laborant ignorantia articuli alicujus fundamentalis, ac propterea salutis jacturam non faciunt.

XXXIII. Utrum autem negatio salutis obset, alia quaestio est: Multa enim impune ignorare licet, negare non item. Bonaventura quidem in lib. i. sent. dist. XI. q. 1. idem factos haereticos ait, quod se auctoritati Ecclesiae Romanae opponerent, & fidei veritatem negarent. Negatio, inquit, hujus articuli venit ex triplici causa, scilicet ex ignorantia, ex superbia & pertinacia. Ex ignorantia, quod nec Scripturam intellexerunt, nec habuerunt congruam rationem, nec apertam revelationem. Ex superbia, quod cum reputarent se sciolos, & vocati non fuerunt, noluerunt profiteri, quod non erit per eos inventum. Ex pertinacia, ne combinerentur & irrationabiliter moveri viderentur, invenerunt profectiones contra veritatem, & idem suam sententiam defendere ausi sunt, & auctoritati Ecclesiae Romanae obviare, & ideo facti sunt haeretici, quod negant fidei veritatem: Et schismatici, quod recesserunt ab Ecclesiae unitate. Marcus Anton. de Dom. tamen lib. VII. de Rep. Eccles. cap. X. n. CXIX. etsi Latinorum sententiam veram esse arbutetur, & Scripturis sanctis non parum consentaneam, Graecorum autem periculosa: Haeresin tamen non facile dixerim ait: neque enim video, pergit, undenam habeatur hunc esse articulum fidei: nam neque Scripturae illam clare habent, neque ex Scripturis necessaria consequentia deducitur, neque antiqua Ecclesia articulum hunc habuit, & consequenter ex vera legitima traditione non potuit immutari. Bellarm. quoque lib. II. de Chr. cap. XXVIII. etsi principio aperte haeresin dicat, quae docet Spiritum à solo Patre procedere, addit tamen post pauca: Est tamen hoc loco animadvertendum, non semper necessarium fuisse, non credere, non esse à Filio Spiritum sanctum. Nam antequam oriretur & desineretur quaestio, satis erat credere, Spiritum à Patre procedere, in qua includebatur etiam, quod procederet à Filio: nec erit opus quaerere, an à Filio procederet, nec ne. Non enim tenemur omnia scire: sed tamen tenemur nunquam positivè asserere errores. Imque postquam mota est quaestio, & multi ceperunt errare, necesse fuit remedium adhibere, & hoc ipsum etiam definit Concilium Florentinum. Nec aliter Melchior Canus lib. VII. LL. cap. II. Processionem Spiritus sancti à Patre

7 NS

w

Patre & Filio tanquam ab uno principio, ante Ecclesie definitionem Græcos quosdam negare sine culpâ potuisse ait, tamen si Evangelium id Apostolicis tradiderint. Hoc igitur statuunt juxta communem, ante Ecclesie definitionem utramque opinionem liberam & indifferentem fuisse, sed postquam alterutra decisa & definita est, neminem sine periculo salutis aliter credere ac sentire debere. Quæ si vera sunt, mirum est, unde Ecclesie seu Romano Pontifici (nam eo tandem delabuntur) tanta potestas, ut non minus quàm ipse DEUS aut Christus nova fidei dogmata constitueret, & ad ea credenda sub jacturâ aeternæ salutis obligare possit. Edisserant nobis, unde constet ipsis, ante Ecclesie definitionem hoc dogma impune potuisse negari, post eandem DEUM jam mentem & voluntatem mutasse, & quos ante damnatos non voluit, nunc velle damnari?

XXXIV. Sed observandum interim, primò, Græcos non tam asseruisse processionem à solo Patre, quàm abstinuisse à sententiâ, quæ Spiritum sanctum à Filio quoque procedere asserit: neque enim talem assertionem esse necessariam, nec sine temeritate aliquid vel affirmari vel negari posse, & qui ea tantopere perquirent, curiosos esse ajunt apud Bonavent. ubi supra: *Ideo nos accusant, inquit, & redarguunt tanquam curiosos, & tanquam excommunicatos & schismaticos. Curiosos, quod sine hujus articuli professione solus erit. Quare ergo intruserunt se Latini hoc perquirere, quod non fuit necessarium?* Deinde & illud quoque tenendum est, Latinorum sententiam, Scripturæ dictis satis munitam esse, (etsi nonnulli ex iis imprudentes dicant, an impudentes? negare malint,) Si tamen Græcivim & sensum dictorum per mentis imbecillitatem assequi non potuerunt, aut quid aliud, quàm talem processionem, iis significari perivasi sunt, in eo errant quidem, non tamen propterea gratiæ DEI excidunt: *non enim tenemur omnia scire*, dicebat jam jam Bellarminus. Tertiò maxima semper & tantum non præcipua inter Græcos & Latinos disputatio fuit de Symbolo Constantinopolitano, cui particula FILIO QVE adjecta erat: Hoc si

sal.

salvum maneret, de cætero liberum permittebant Græci Latini disputare, quantum vellent. Unde in Concilio Florentino fatebatur, si Symbolum in pristinum statum restitueretur, ad pacem & concordiam se paratissimos esse, extra illud crederent Latini, scriberent, legerent aut docerent, quicquid liberet. Denique cum antea offensum fuerit, asserere Spiritum Sanctum procedere à Filio, non esse articulum fidei, ab omnibus necessario tenendum, unde idem negare, non est articulum aliquem fidei negare, ac proinde nec hæresis propriè dicta. Quare error tantum fuerit, sed non tantus, ut propterea eos à communi Christianorum societate excludere, hæreseos arcescere, anathemate ferire, aut æternæ damnationi addicere liceat.

XXXV. Sicut autem Latini anathematismis suis non parùm peccarunt, ita nec Græci excusandi fuerint, quòd non minùs, quàm illi, se ab Ecclesiâ Catholicâ separarunt, & schisma, cui isti occasionem dederunt, magis ac magis dilatarunt. Causæ enim, *M.* quas schismati adeò pernicioso prætexere potuerunt, duæ sunt: Una, quòd in Latinorum sententiâ errorem, qui tamen nullus erat, deprehendere sibi viderentur. Altera, quòd illi publicum totius Ecclesiæ Symbolum vitiarint, per adjectionem particulæ FLIOQVE. Sed neutra sufficiens est schismati faciendo. Non prima: neque enim hæresis est, dicere, aut contineri aliquid in scriptura, quod ibi non habetur, dummodo articulo fidei contrarium non sit; aut esse de fide & sub jacturâ salutis credendum, quòd tale non est, sed error saltem. Esto igitur, erraverint in eo Latini, talis tamen error non est, qui articulum aliquem fidei fundamentalem evertat, ac itaque hoc pacto errantes nec hæreseos accusandi, nec à communione repellendi fuerint. Sed nec altera sufficit; Respondent enim Latini: *Dicunt (Græci) nos excommunicatos, quòd Symbola corrumpimus, in quibus per sanctos Patres sub excommunicationis pena hoc erat prohibitum. Et ad hæc patet responsio per prædicta: quòd non corrumpimus, sed perficimus, nec sententia lata est contra perficientes, sed contra corrumpentes, apud Bonaventuram.* Addit Concilium Florentinum in literis

sanctæ unionis: *Definimus insuper, explicationem verborum illorum FILIO QUE, veritatis declaranda gratiâ, & imminente tuæ necessitate licitè ac rationabiliter Symbolo fuisse appositam.* Ulterius provehitur Petavius lib. VII. de Trin. cap. XIX. *Nihil necesse est, inquit, tam obstinato animo negare nos, & dicitur, id est, accessionem aliquam ad Constantinopolitanum Symbolum esse factam, cum Latini vocem, Filioque, ad illud adjunxerunt. Id enim professio additum est, quod ante non erat. Itaque de appellatione nulla debet esse contentio. Sed in eo insistendum magis, non esse vetitum ullo Ecclesie decreto, adeoque Synodi tertiæ, ad Fidei processionem aliquid addere. Sed eatenus duntaxat. si professio nova cudatur; hoc est, ab veteri dissidens, eiq; contraria, quod tum sit, cum dogma aliquod hæreticum inseritur, ut in illa Formula fidei factum erat, quam à Nestorio præscriptam Charissus ad Synodum attulit. Cujus rei gratiâ universè tum Synodus illa sanxit, ne similia aliqua deinceps ederetur. Quenam obsecro? Nempe ejusmodi erat illa Charissij. Erat autem & Professio fidei, & Catholicæ adversa professio. Quod si tamen in eo quoque à Latinis erratum fuerit, error iste ita comparatus est, ut facile iis condonari possit. Nihil itaque jam restat amplius, quàm ut utriusque de reconciliatione & faciendâ concordia serid tandem cogitare incipiant, & sepositis odiis ac contentionibus mutuis una Ecclesia Christi & unum rursus ovile fiant.*

XXXVI. Sed satis de historia hujus questionis, ejusque necessitate dictum est, nunc rem ipsam considerabimus. Quia verò passim illa tum à nostris, tum adversæ partis Theologis ad ravim & nauseam usque inculcata est, nobis quidem isto labore brevibus defungi licebit. Atque à Patre quidem Spiritum sanctum procedere, Christus ipse docet Joh. XV, 26. *Cum venerit Paracletus, quem ego mittam vobis à Patre, Spiritum veritatis, qui à Patre procedit.* Non minus autem à Filio quoque procedere, etsi verbotenus in Scripturâ id non reperitur, facile ostenditur. Et I. quidem inde, quia ibidem Spiritus sanctus æquè à Filio atque à Patre mittitur, sicut etiâ cap. seq. v. 7. dicitur: *Si non abiero, paracletus non veniet ad vos. Si autem abiero, mittam eum ad vos.* Item

tem cap. XIV, 24. *Spiritus Sanctus, quem mittet pater in nomine meo, vos docebit omnia.* Luc. XXIV, 49. *Ecce ego mitto promissum Patris mei in vos.* Gal. IV, 6. *Deus misit Spiritum Filii sui in corda vestra, clamantem, Abba pater.* Sed hic operæ pretium fuerit Thomam de variis missionum modis audire. Ita autem ille p. 1. q. XLIII. art. 1. in corp. *Per hoc, quod aliquis mittitur, ostenditur processio quædam misit à mittente, vel secundum imperium, sicut Dominus mittit servum, vel secundum consilium, ut si consiliarius dicatur mittere regem ad bellandum, vel secundum originem, ut si dicatur, quod flos emittitur ab arbore. Ostenditur etiam habitudo ad terminum, ad quem mittitur, ut aliquo modo ibi esse incipiat, vel quia prius ibi omnino non erat, quò mittitur: Vel quia incipit ibi aliquo modo esse, quo prius non erat. Non mittitur autem Spiritus sanctus secundum imperium aut consilium, cum sit ejusdem potentie ac sapientie cum Filio, sicut unius essentie: Ergò secundum productionem & ratione originis. Unde & S. Cyrillus lib. IV. in Johann. per missionem talem æternam generationem intelligit, quæ & exitus quidam est Filii à Patre: Sciendum est, inquit, cum se rursus missum esse dicit, non se paternâ dignitate inferiorem ostendere. Non enim servilem hanc missionem intelligere oportet, etsi, quia servi formam induit, merito hæc de se usurpare possit. Sed sic missus est, ut verbum ex mente: ut splendor solis ex ipso. Hæc enim omnia & ea in quibus sunt, quoniam foras progredi videntur, modo quodam ostendunt, & insunt naturaliter, atque indivisibiliter in illis.*

XXXVII. Sed observandam tamen, missionem illam nec eandem planè cum processione æternâ, ut Cyrillus & pauci alii capiunt, nec tamen ad solam temporalem & externi operis effectiõnem restringendam esse, quod Greg. Naz. Orat. XXX. facit, qui *Missus quidem est, ait, sed ut homo.* Et Augustin. tract. XXVI. in Johan. *Misso ejus exinanitio suimet ipse est, & forma servilis acceptio.* Quamquam enim æterna processio in divinis personis ad eam requiritur, unde nulla persona mittitur, nisi quæ procedit, nec ab alia, nisi à quo procedit, quod in Patre & Filio manifestum est, quorum ille nullo modo mittitur, quia non procedit

cedit, hic à solo Patre, à quo procedit; sola tamen aeterna processio totam missionis rationem non exhaurit, sed accedat necessum est effectus quidam temporalis, qui personae missae tribuatur, ut cum Spiritus Sanctus apparet in specie columbae, aut mittitur in corda fidelium. Nec tamen duplex processio est, altera quae ab aeterno, & altera quae in tempore fiat, id enim simplicitati personarum repugnaret, sed temporalis missio haud incommode dicitur effectus processionis aeternae.

XXXVIII. Cæterum nec solam missionem, quae in tempore fit, intelligendam esse inde patet, quod Joh. XVI, 14, 15. Christus dicit: *Ille de meo accipiet, & annuntiabit vobis. Omnia, quaecunque habet Pater, mea sunt. Propterea dixi, quia de meo accipiet, & annuntiabit vobis.* Ut ostendat scilicet, se ex eadem potestate, eademque rerum divinarum sapientiâ, quam cum Patre communem habet, mittere ac instruere Spiritum sanctum. Unde licebit ita argumentari; Quaecunque potestate Pater mittit, instruit ac producit Spiritum sanctum, eadem quoque Filius. At Pater id facit potestate ac productione aeternâ, ubi tempus omne abest. Ergo aeternâ, non temporali productione Filius quoque producit. Et iterum; Quam Sapientiam Spiritus sanctus à Filio accipit, non est temporalis, nec in tempore, sed ab aeterno facta. Nam sapientia Spiritus sancti, etiam ea, quam à Filio accipit, est ipsa ejus essentia, quae nec temporalis est, nec in tempore fuit communicata, tanquam discat, quae ignorat. Nec obstat tempus futurum, cum in divinis nec tempus, nec differentiae ejus locum habeant, sed mens aeternitatis, ut diximus. Ut taceam, futurum, mittam, itemque; *annuntiabit, dici respectu eorum, ad quos mittendus erat Spiritus sanctus, non ratione termini à quo.* Et rectè Bellarmin. lib. II. de Christ. cap. XXII. *Missio duplicem relationem importat, unam ad eum, qui mittit, alteram ad eum, ad quem mittit. Quantum ad primam relationem, missio est aeterna, & de omni tempore verificari potest, at quantum ad secundam, est temporalis.*

XXXIX. Habent tamen Graeci effugium, quod passim ab illis opponitur, cum non de ipsâ Spiritus sancti essentia, sed ejus
vir-

tute & efficacia in nobis hoc loco agi, & Filium ideo Spiritum sanctum mittere docent, cum ejus dona nobis largitur. Quæ sententia adeo Beza quoque placuit, ut in annot. maj. hoc & similia testimonia nec à Græcis, nec contra Græcos ad essentiam Spiritus sancti probandam satis appositè citata esse dicat. Cui hac in parte Smalcus contra Franz. p. 8. astipulatur. At I. Spiritus sanctus non tantum mitti dicitur, sed etiam testari, sicut Apostoli, Joh. XV, 26. venire, cap. XVI, 7. arguere mundum de peccato v. 8. docere omnem veritatem, quæ audit, loqui, & quæ ventura sunt, annunciare, v. 13. quæ sunt descriptiones personarum, non attributorum, nec nisi valde absurdè exponuntur de donis II. Idem dicitur quoque Paraclerus, & alius quidem à Filio, dona autem nec Paraclerus sunt, sed ejus effectus, nec cum persona Christi comparari possunt. III. Sicut Filius à Patre mitti & Spiritus sanctus ab eodem procedere dicitur, ita Spiritus sanctus quoque à Filio mittitur; Atqui nec Filii, nec Spiritus sancti dona à Patre & Filio mittuntur aut procedunt, sed ipsa eorum persona. E. IV. Cum Spiritus sanctus donatur, ipsa quoque essentia ejus donatur, nec illa ab hac separari aut divelli possunt.

XL. Alterum argumentum inde deducitur, quod sicut Spiritus sanctus dicitur Spiritus Patris, Matth. X, 20. Non estis vos, qui loquimini, sed Spiritus Patris vestri, qui loquitur in vobis. Ita nominatur quoque Spiritus Filii & Christi, Rom. VIII, 9, Gal. IV, 6. Esa. XI, 4. Quæ causa igitur est, ob quam dicitur Spiritus Patris, ob eandem & Spiritus Filii dicitur. At dicitur, Patris Spiritus non propter aliam causam, quam quod ab eo æternaliter procedat. E. ideo quoque Fili Spiritus appellatur. Unde eundem Spiritum per insufflationem Christus Apostolis communicavit Joh. XX, 22. dicendo: Accipite Spiritum sanctum. Utrumque locum explicans Augustin. lib. IV. de Trinit. cap. XX. Neque frustra, ait, idem Spiritus & Patris & Filii Spiritus dicitur. Nec video, quid aliud significare voluerit, cum sufflans in faciem discipulorum, ait: Accipite Spiritum sanctum: neque enim status ille corporis,

reus, cum sensu corporaliter tangendi procedens ex corpore, substantia Spiritus sancti fuit, sed demonstratio per congruam significationem, non tantum à Patre sed & à Filio procedere Spiritum sanctum.

XLII. Evidentiùs adhuc III. probatur ex Joh. XVI, 15. *Omnia quaecunque habet Pater mea sunt.* Et cap. XVII, 10. *Et mea omnia tua sunt, & tua mea sunt.* Ex quibus denuò ita licet argumentari: Quicquid habet Pater, habet etiam & Filius, exceptà solà relatione paternitatis, quæ incommunicabilis est, sive eo, quod ille est Pater, hic Filius. At Pater habet virtutem spirandi. Ergò & Filius eandem habet. Quod argumentum totidem verbis laudat S. Cyrill. lib. XII. in Joh. cap. LVI. Cum ita scribit: *Christus dicebat, omnia quæ Pater habet mea sunt. Habet autem Pater ex seipso & in seipso Spiritum suum. Habet igitur etiam Spiritum-Filius in seipso, cum sit Patri consubstantialis, & ex ipso naturaliter natus, & omnia genitoris in seipso naturaliter habens.*

XLIII. Denique IV. addimus & hoc: Certum est, & fide tenendum, Personas Trinitatis à se invicem, Patrem à Filio, & utrumque rursus à Spiritu sancto realiter distingui. Non distinguerentur autem, nisi unus ab altero procederet, sed idem forent Filius & Spiritus sanctus. Quod sic ostenditur. In divinis omnia sunt unum, ubi non obviat relationis oppositio, juxtà vulgatum axioma. Nam ut personæ Trinitatis, ita etiam relationes idem sunt reipsà cum essentià divinà, nec realiter, aut ex naturà rei, sed ratione tantum distinguuntur, secus superaddant ei aliquid reale, & daretur compositio. Distinctio autem oritur ex relationibus, & iis quidem, quæ se mutuo respiciunt, & invicem opponuntur, ut Pater distinguitur à Filio per id, quod est Pater & generat Filium, & Filius rursus ab illo, per id, quod est Filius, & gignitur à Patre, Pater rursus à Spiritu sancto per id, quod est Spirator, & per spirationem producit Spiritum sanctum: Unde Patrem esse excludit esse Filium, & hoc rursus illud, item Spiritum esse negat esse Spiratorem, cum hæc omnia inter se opponuntur. Nisi igitur inter Filium

lium & Spiritum sanctum relatio quædam originis, & hypostatica cognatio sit, ut hic à Filio æquè à Patre per spirationem producat, nulla dabitur inter eos distinctio realis, sed erunt prorsus unum, nec fuerit amplius Trinitas, sed dualitas in Personis divinis. Atque hæc S. Thomæ sententia est p. 1. q. XXXVI. art. II. Verùm huic se more suo opponit Scotus in I. dist. XI. q. II. qui distingui Spiritum sanctum à Filio realiter ait, *etsi ab eo non procederet, quia secundum eum filiatio esset sufficiens ratio, & causa huiusmodi distinctionis Filii à Spiritu sancto.* Unde secundum Scotum ex duplici capite distinguuntur realiter Filius à Spiritu sancto. *Primo, ratione spirationis activæ. Secundo, ratione Filiationis.* Hanc sententiam sequuntur Henricus quod I. v. Aureolus, ut refert Capreolus, Dionys. Carthus. in I. dist. XI. q. un. Occam, Gabriel, Greg. & omnes Scoti discipuli, apud Radam part. I. controversiar. inter Thomam & Scotum, controv. XV. art. II. Sed facilis est responsio; Nam ut Filius & Spiritus sanctus invicem distinguantur, non sufficit, quod diversis processionibus existant, & ille gignatur, hic spiretur à Patre, sed quod unus ab altero procedat, & oppositâ relatione ad ipsum referatur, quâ sublata in unam personam coalescerent. Per Filiationem autem, quâ talis est, nec producit Spiritus sanctus, nec Filio opponitur, unde nec per eandem invicem distinguuntur. Videatur Bellarm. lib. II. de Christo cap. XXVI.

XLIII. Græcorum objectiones maximam partem ita comparatæ sunt, ut peculiarem responsonem non mereantur, ne tamen prorsus indistinctæ abeant, breviter unam atque alteram subijciemus. Dicunt I. *Nespiam legi in scripturâ, Spiritum sanctum à Filio procedere, quod autem scriptum non est, id nec esse sentiendum.* Sed rectè I. responsum est à Card. Tolet. annot. 23. ad cap. XV. Joh. *Vanum est petere ex scripturâ verba formalia, quibus aliquares comprobetur, quando ex iisdem manifestè ea colligi potest.* Et à Greg. Naz. multa in scripturis haberi, quæ verbore nus ibi non reperiuntur. II. *Ostensum à nobis fatis est, scripturam multis locis asstruere Processionem Spiritus sancti à Filio.*
III. Non

38 DE PROCESSIONE SPIRITUS SANCTI.

III. Non legitur quidem in Scripturâ totidem verbis processio ista, at nec eadem negatur: hoc enim si fieret, tum causâ nostrâ magnum præjudicium oriretur.

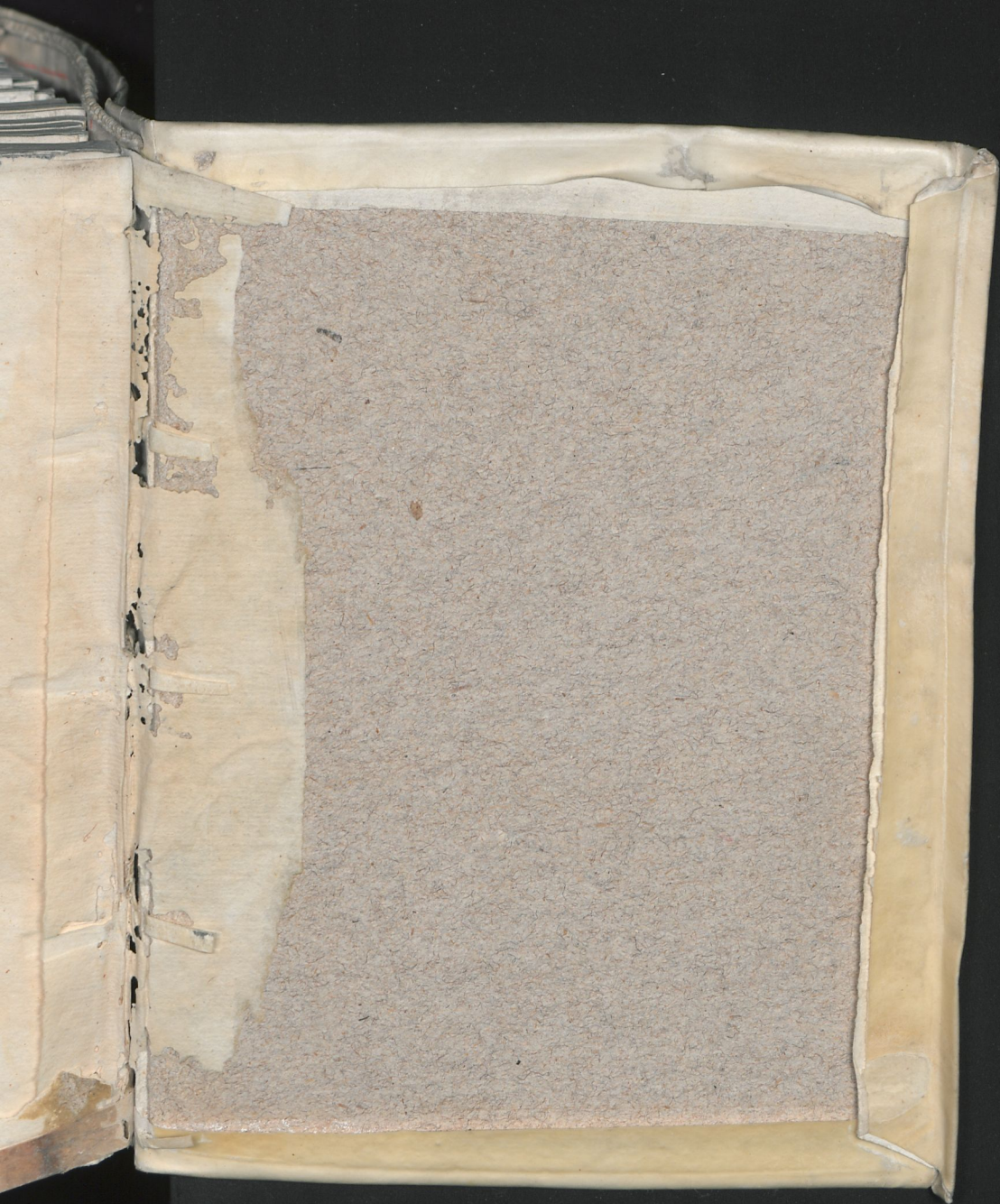
XLIV. Dicant II. Spiritum sanctum ex Patre procedere, sicut Christus ait Joh. XV, 26. *Cum venerit Paracletus, quem ego mittem vobis à Patre, Spiritum veritatis, qui à Patre procedit.* Resp. I. Dicit id sanctus, neutiquam autem quod à solo Patre procedat, & re cte Lomb. lib. I. dist. XI. *Cum dicat veritas, Spiritum sanctum à Patre procedere, non addit, solo, & ideo etiam à se procedere negat, sed ideo Patrem tantum nominat, quia ad eum solet referre, etiam quod ipse est, quia ab illo habet.* II. Esto, reperitur illa particula appositâ, neque sic tamen excluditur Filius, sicut in sequentibus non excluditur Spiritus sanctus, etiam ubi particula solus additur. Joh. XVII, 3. *Hec est vita æterna, ut cognoscunt re solum Deum verum, & quem misisti Jesum Christum.* Cap. XIV, 9. *Qui videt me, videt & Patrem.* Et v. II. *Ego in Patre, & Pater in me est.* Matth. XXIV, 36. *De die illâ, & horâ nemo scit, neque angeli cælorum, nisi solus Pater.*

XLV. Quod III. excipiunt, in Concilio Constantinopolitano I. processionem à Patre dogmatizatam esse, nec aliud à sequentibus Concilijs universalibus determinatum; ad id nihil aliud respondemus, quàm quod supra Greg. Naz. agebat, eo tempore quæstionem hac de re nondum exortam.

XLV. Tandem addunt IV. & hoc: Si procedit à Patre & Filio, sequi, duo esse principia in Trinitate. Resp. negando consequentiam, quia Pater non spirat, ut est Pater, nec Filius, ut est Filius; eatenus enim ille gignit Filium, hic gignitur à Patre, sed ut sunt unus DEUS & unum principium.

Inches 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12 13 14 15 16 17 18 19 8
Centimetres

Farbkarte #13

B.I.G.

13

D THEOLOGICA
De
SSIONE
RITUS
NCTI,
Quam
vini Numinis gratia,
PRÆSIDIO,
VIRI
Amplissimi atq; Excellentissimi
NIS MEISNERI,
ctoris & Professoris
, Alumnorum Electora-
n Ephori,
ris ac Patroni sui
de venerandi,
defendet
SANDERUS,
argensis Saxo.
ad diem 2. Junii, Anno 1653.
NO TERTIA.
TEBERGÆ,
I SCHRÖDTERI, Acad, Typ.
M DCC III.

T 154

